

مؤسسه مطالعات راهبردی و دیپلماسی دفاعی

Institute of Strategic Studies
and Defence Diplomacy (ISSDD)

گزارش راهبردی

مؤسسه مطالعات راهبردی و دیپلماسی دفاعی

جنگ اوکراین؛

فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌رو برای
کشورهای عربی خلیج فارس

فروردین ماه ۱۴۰۱ • شماره چهارم

مؤسسه مطالعات راهبردی و دیپلماسی دفاعی
وابسته به امور بین‌الملل ودجا

Institute of Strategic Studies and Defence Diplomacy (ISSDD)

جنگ اوکراین؛

فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌رو برای
کشورهای عربی خلیج فارس

فروردین ماه ۱۴۰۱ • شماره چهارم

مؤسسه مطالعات راهبردی و دیپلماسی دفاعی
وابسته به امور بین‌الملل ودجا

چکیده

موضع کشورهای عربی درباره جنگ اوکراین در مقایسه با بحران‌های گذشته متفاوت و عمل‌گراتر شده است. این کشورها تلاش می‌کنند فراتر از پیروی کورکورانه از غرب، این بار منافع خود را در نظر داشته باشند. در عین حال، برای همگان اعم از متحدان نزدیک و غیر نزدیک آمریکا این باور ایجاد شده که می‌بایست در سیاست‌های خود تجدیدنظر کرده و اعتماد به آمریکا را کنار بگذارند لذا کشورهای عربی خلیج فارس مانند گذشته دیگر شتابی برای تأیید مواضع آمریکا ندارند؛ به طوری که طی سالهای اخیر به روابط خود با رقبای دشمنان آمریکا به ویژه روسیه و چین در عرصه اقتصادی تنوع بخشیده‌اند.

این در حالی است که روابط امنیتی بین این کشورها و روسیه نیز تقویت شده است. تقویت روابط این کشورها با روسیه، آنها را ملزم به ایجاد تعادل در موضوع جنگ اوکراین کرده است. بر همین اساس، کشورهای این منطقه به طور کلی تمایل دارند نقش بی طرف را در جنگ اوکراین ایفا کنند تا هم روابط خود را با غرب و مسکو متعادل نگه دارند و هم سهمشان در بازار جهانی انرژی لطمه نبیند اما پرواضح است که در شرایط قطب بندی‌های بین‌المللی و افزایش فشارها بدون تردید این کشورها نمی‌توانند همچنان بی‌طرف باقی بمانند.

در عین حال، اکثر کشورهای همکاری شورای خلیج فارس علی‌رغم افزایش همکاری امنیتی با روسیه و با وجود تنوع بخشی به روابط خود با رقبای و مخالفان آمریکا در زمینه‌های دیگر، «تخم مرغ امنیت» خود را در سبد آمریکا نگه می‌دارند.

جنگ اوکراین؛

فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌رو برای کشورهای عربی خلیج فارس

مقدمه

جنگ اوکراین به مثابه یک زلزله ژئوپلیتیک قدرتمند، ناقوس ناامنی جهانی و تقابل قدرت‌ها را به صدا درآورد. جلسات اخیر شورای امنیت برای صدور قطعنامه علیه روسیه آزمون مهمی برای پیمان‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی را رقم زد. از این‌رو در این نوشتار ضمن اشاره‌ی موجز به مواضع بازیگران مختلف عربی در سطح منطقه خلیج فارس نسبت به جنگ اوکراین، فرصت‌ها و چالش‌های پیش‌رو در فضای عربی این منطقه مورد بررسی و مذاقه قرار می‌گیرد.

بررسی و تجزیه و تحلیل

۱. مواضع کشورهای عربی خلیج فارس در قبال جنگ اوکراین

کشورهای عربی حوزه خلیج فارس در خصوص جنگ اوکراین سکوت پیشه کرده‌اند. در این میان، امارات به قطعنامه محکومیت روسیه در شورای امنیت رأی ممتنع داد و سپس به یک قطعنامه غیرالزام آور مجمع عمومی سازمان ملل در محکوم کردن روسیه رأی موافق داد. به نظر می‌رسد دلیل رأی ممتنع امارات به قطعنامه آمریکا در شورای امنیت علیه روسیه، معامله با روسیه در ازای اخذ توافق روسیه بر عدم وتوی قطعنامه پیشنهادی امارات در خصوص تمدید تحریم تسلیحاتی

یمن و اطلاق عنوان تروریستی به انصار الله در قطعنامه شورای امنیت، بوده است.

قطر ضمن اتخاذ موضع بی طرفی در این جنگ، راه حل نظامی را رد کرد. این کشور به دنبال ممنوعیت واردات انرژی از روسیه، با ابراز بی‌طرفی در این مورد متعهد شد که به صادرات گاز به اروپا ادامه می‌دهد اما در عین حال جایگزین کردن تولید روسیه در این بازار را غیرممکن دانست. امیر قطر پیش از جنگ اوکراین، به واشنگتن دعوت شد تا کشورش به عنوان گزینه اول تأمین گاز اروپا مطرح شود. او تنها رهبر خلیج فارس است که با بایدن در کاخ سفید دیدار کرده است؛ جایی که او به مقام «متحد اصلی غیر ناتو» ارتقا یافت. این نامگذاری، قطر را بالاتر از سعودی‌ها و اماراتی‌ها قرار داد که معمولاً از نظر راهبردی، با دولت ایالات متحده بیشتر همسو هستند.

کویت نیز در مواضعی شفاف از حمایت ارضی اوکراین حمایت و عمان هم بر ضرورت یافتن راه حل سیاسی بحران تأکید کرد. همچنین عربستان و امارات به درخواست آمریکا مبنی بر افزایش تولید نفت با هدف کنترل قیمت آن و جبران کمبود نفت روسیه در بازار پاسخی ندادند.

مهمترین عوامل عدم همراهی ریاض و ابوظبی با آمریکا در جنگ اوکراین عبارتند از:

الف) تعلل آمریکا در حمایت از عربستان و امارات در جنگ یمن؛
ب) خشم سعودی‌ها از حذف نام انصارالله از فهرست سازمان‌های تروریستی؛
ج) متهم شدن ریاض در پرونده ترور جمال خاشقجی در سال ۲۰۱۸ از سوی سرویس‌های اطلاعاتی آمریکا؛
د) بی‌توجهی آمریکا به متحدان خود در منطقه و حرکت در مسیر توافق با ج.ا.ایران
ه) سوق یافتن روابط بین‌المللی به سمت نظام «چند قطبی» و خارج شدن از شکل «تک قطبی». در این میان، ممانعت ابوظبی از خرید ۵۰

وجود دارد و قدرت لابی رژیم صهیونیستی در درون امریکا، ایالات متحده را ناچار می‌سازد به رژیم صهیونیستی کمک کند. (ه) تقویت روابط کشورهای حوزه خلیج فارس با روسیه و چین: بحران اوکراین می‌تواند به تقویت روابط کشورهای حوزه خلیج فارس با روسیه و چین و تنوع بخشی به منابع امنیتی از مسیر پکن - مسکو بینجامد.

(و) افزایش بی‌اعتمادی به واشنگتن و طرح موضوع حلقه مفقوده امنیت در غرب آسیا: بدون تردید، روند تحولات اخیر اوکراین و نیز افغانستان که در آن بدعهدی آمریکایی‌ها به طور ملموس مشاهده شد، بیش از هر حوزه دیگری، موجبات نگرانی کشورهای عرب حوزه خلیج فارس را به همراه داشته است. این کشورها با ایجاد پایگاه‌های نظامی آمریکایی، اساساً امنیت و توان دفاعی خود را به واشنگتن واگذار کرده‌اند، اما تحولات چند سال گذشته در منطقه به وضوح نشان داد که علاوه بر آنکه سیستم دفاعی تحت نظر آمریکا به شدت آسیب‌پذیر بوده است از سوی دیگر در صورت وقوع بحران، واشنگتن به هیچ عنوان حاضر به حمایت از آنان نخواهد بود.

علاوه بر بازیگران دولتی، یکی دیگر از بازیگران مهم که در نتیجه تحولات اخیر افغانستان و اوکراین تردیدی جدی نسبت به آینده مناسبات و همکاری خود با آمریکا پیدا کرده‌اند، کردهای عراق و سوریه می‌باشند. حکومت اقلیم کردستان عراق، طی تمامی سالهای بعد از ۱۹۹۱ تا کنون موجودیت خود را به سیاست‌های واشنگتن وابسته کرده است و این در شرایطی بوده که پیش‌تر بارها قربانی خیانت واشنگتن شده بودند. تحولات اخیر نیز نشان داد که آن‌ها برای واشنگتن جایگاهی بالاتر از اوکراین اروپایی نداشته و ندارند.

علاوه بر کردهای عراق، نیروهای دموکراتیک سوریه که تحت رهبری کردها قرار دارند، در سال‌های بعد از ۲۰۱۴ با ایفای نقش پیاده نظام واشنگتن در تحولات میدانی سوریه، تمام هستی و موجودیت خود را به حمایت آمریکا وابسته کرده است. کردهای سوریه در دو مرحله حمله ترکیه به عفرین در ۲۰۱۸ و منطقه شرق فرات در ۲۰۲۰ قربانی خیانت آمریکایی‌ها شدند، اما همچنان در سیر جدید تحولات، حاضر به همکاری با حکومت مرکزی نشدند.

۳. فرصت‌های پیش روی کشورهای عربی منطقه خلیج فارس به دنبال جنگ اوکراین

در حال حاضر باتوجه به بحران کنونی انرژی در جهان و به دنبال جنگ اوکراین، فرصت بیشتری برای کشورهای حوزه خلیج فارس در تعامل با سایر کشورها فراهم گردیده است. با توجه به پیشینه همکاری‌های برخی کشورهای عربی منطقه با روسیه، به نظر می‌رسد جنگ اوکراین موجب تقویت این همکاری‌ها شود.

گفتنی است، تجارت میان روسیه و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس که در سال ۲۰۱۶ میلادی ۳ میلیارد دلار بود در سال ۲۰۲۱ به رقم ۵ میلیارد دلار رسید. در این میان، عربستان و امارات در این زمینه پیشتاز بودند. ۵۵ درصد مبادلات تجاری روسیه با کشورهای

فروند هواپیمای اف-۳۵ به ارزش ۲۳ میلیارد دلار در پایان سال ۲۰۲۱ در پاسخ به شرایطی که واشنگتن برای انتقال فناوری تعیین کرده بود و همچنین خرید ۱۲ فروند هواپیمای شکاری آموزشی چینی «Hongdu-15-L» (با امکان افزایش تعداد به ۳۶ فروند) در فوریه ۲۰۲۲، مصداق بارز اراده امارات به تنوع بخشیدن به خریدهای نظامی خود است.

۲. پیامدهای جنگ اوکراین در منطقه خلیج فارس

پیامدهای جنگ اوکراین بر فضای عربی خلیج فارس در موارد زیر قابل ترسیم است:

(الف) توجه بیشتر اردوگاه غرب به منطقه خلیج فارس به جهت نیاز به انرژی: تا چند ماه گذشته، غرب دغدغه‌های منطقه را جدی نمی‌گرفت و بیشتر بر چین و پیرامون آن به این دلیل که تهدید اقتصادی و تکنولوژیک مهمتر محسوب می‌شود، تمرکز می‌کرد. جنگ اوکراین این معادله را بر هم زد و بسیاری از مقامات غربی به سمت منطقه خلیج فارس گسیل شدند تا از منابع انرژی و حتی تأمین مقدار بیشتری از آن در آینده مطمئن شوند، اما بازارهای انرژی در مشارکتی معروف به «اوپک پلاس» استقرار یافت که حضور روس‌ها در آن اساسی بوده و رویارویی به هیچ وجه آنی و فوری نیست بلکه تا حد زیادی بر تحولات مسیر درگیری نظامی در اوکراین بستگی دارد.

(ب) تشدید رویکرد مسلح شدن کشورهای غربی: اندیشه بر خورده‌ای از یک قدرت نظامی مستقل یا شبه مستقل در ارکان قدرت اروپایی رواج داشت، اما با شعله‌ور شدن جنگ اوکراین، نیاز واقعی به آن پدیدار شد و حتی کوچک‌ترین کشورهای اروپایی اقدام به نوسازی سلاح خود کرده و برای بدترین شرایط آماده می‌شوند بی‌آنکه نیازی مستقیم به پوشش ایالات متحده داشته باشند. این رویکرد می‌تواند همکاری‌های نظامی میان این کشورها با کشورهای منطقه خلیج فارس را رقم بزند.

(ج) تغییر موضع کشورها: موضع بسیاری از کشورها بر اثر فشار دو اردوگاه به کشورهایی که خود را «بی‌طرف» می‌نامند، تغییر می‌کند؛ چرا که بی‌طرفی در اینجا (از نظر دو اردوگاه) کنار گذاشتن برگ‌های مهم در صفتبندی سیاسی است. به زودی نغمه «هر که با ما نیست ضداماست» بلند می‌شود که موجب شعله‌ور شدن درگیری‌ها میانی می‌شود و هر اردوگاهی به تناسب قدرت به آنها دامن می‌زند تا از تناقض‌ها و تضادهای داخلی یا منطقه‌ای و برخی داخلی و برخی در کشورهای مجاور بهره‌برداری کنند و آنها را در راه منافع خود به کار گیرند.

(د) تشدید خطر منطقه‌ای: تاکنون رژیم صهیونیستی از بیم به خطر افتادن منافع خود موضع بی‌طرفانه‌ای را میان روسیه و آمریکا برگزیده و توجه خود را بر توافق هسته‌ای با ج.ا.ایران متمرکز کرده است اما در این میان، اگر ایالات متحده برای جلب رضایت ج.ا.ایران تا جایی پیش رود که منافع تل‌آویو را به خطر اندازد، اینجاست که امکان درگیری

امارات امضا کردند. در سال ۲۰۱۷ نیز امارات قرارداد بزرگی برای خرید جنگنده‌های سوخو ۳۵ که از پیشرفته‌ترین جنگنده‌های جهان تسلیحات است با روسیه امضا کرد. امارات در سال ۲۰۰۰ میلادی قراردادی برای خرید ۵۰ مجموعه موشکی ضد هوایی پانتسر امضا کرده بود.

گفتنی است، روسیه در فاصله میان سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۱۴ مجموعاً ۷۱۴ میلیون دلار تسلیحات به امارات صادر کرده است.

جمع‌بندی

■ جنگ اوکراین اگر امروز نیز پایان یابد، آثار کوتاه و بلند مدتی بر ژئوپلیتیک منطقه خلیج فارس بر جای خواهد گذاشت.

■ کشورهای خلیج فارس به دنبال حفظ مشارکت روسیه در اوپک پلاس هستند از اینرو در شرایط کنونی سکوت اختیار کردن درباره جنگ اوکراین بهترین گزینه برای آنان تلقی می‌گردد.

■ کشورهای عربی عضو اوپک از نظر دیپلماتیک وضعیت دشواری دارند و حفظ توافق اوپک پلاس که تولید را کنترل می‌کند به وضوح در راس ملاحظات آن‌ها قرار دارد.

■ کشورهای خلیج فارس برای جبران عقب‌نشینی محسوس ایالات متحده از منطقه، درصدد تنوع بخشیدن به اتحادهای خود هستند.

■ فرصت جنگ اوکراین می‌تواند برای امارات و عربستان ترسیم‌کننده استقلال نسبی از فرمانبری آمریکا و برای قطر فرصت تأمین‌کننده مطمئن و بدون دردسر گاز اروپا در آینده باشد.

■ کشورهای حاشیه خلیج فارس با اتخاذ موضعی قاطع در برابر جنگ اوکراین و تأمین مقادیر اضافی نفت مورد نیاز بازارهای جهانی، کلید راه حل را در دست دارند.

■ منافع راهبردی با روسیه و دوگانگی مواضع غرب باعث شده که رویکرد رسمی و مردمی کشورهای عربی به سمت مسکو متمایل شود.

■ تحرکات قطر نشانگر آن است که این کشور درصدد قرارگیری در صف کشی آمریکا علیه روسیه و بالعکس نیست و سعی دارد در میدان تقابل آمریکا و روسیه قرار نگیرد. در عین حال، آرامش و سکوت برخی کشورها در شرایط کنونی بیانگر سامان‌دهی پرونده‌ها و مشخص کردن اولویت‌ها بر پایه سود و زیان این کشورها است.

■ رأی ممتنع ابوظبی در رأی‌گیری در سازمان ملل درباره جنگ اوکراین در قالب تعویض سیاست خارجی غیر منعطف این کشور - در سوریه و یمن - با قدرت نرم که منجر به تجارت و دیپلماسی می‌شود، و مستقل‌تر از واشنگتن است، قابل‌تصور است. به نظر می‌رسد امارات به‌دنبال مشارکت‌های جدید برای متعادل کردن رقابت‌های خود با همسایگان خلیج فارس، عربستان سعودی و قطر است. خودداری امارات از رای به طرح پیشنهادی آمریکا و کشورهای غربی در شورای امنیت در واقع، می‌تواند بیانگر تغییر تدریجی شاخص‌ها در تعامل با

شورای همکاری خلیج فارس متعلق به امارات است. قطر نیز یکی از سرمایه‌گذاران خارجی در روسیه به شمار می‌رود که حجم سرمایه‌گذاری آن به ۱۳ میلیارد دلار می‌رسد. در سال ۲۰۲۰ صادرات روسیه به عربستان حدود ۱.۲۵ میلیارد دلار کالا، عمان ۲۳۶ میلیون دلار، کویت ۵۷۷ میلیون دلار و بحرین به رقم ۳۵.۳ میلیون دلار رسیده است.

اکثر کشورهای شورای همکاری خلیج فارس به عنوان بازیگران اصلی در بازار انرژی، روابط شراکتی تولیدی با روسیه دارند. عربستان و روسیه ائتلاف اوپک پلاس را رهبری و تولید را به شدت کنترل می‌کنند تا از بازار، حمایت صورت گیرد.

۱-۳. روابط امارات متحده عربی با روسیه

الف) روابط سیاسی: امارات متحده عربی روابط راهبردی مهمی با روسیه دارد. یک روز پیش از جنگ اوکراین وزیر امور خارجه امارت در تماس تلفنی با همتای روسی خود بر استحکام روابط دو کشور و اهتمام امارات به گسترش روابط تأکید کرد. در سال ۲۰۱۸ امارات و روسیه سند "شراکت راهبردی" امضا کردند. دیدار وزیر امور خارجه امارات با همتای روس خود در ۲۳ فوریه ۲۰۲۲ در مسکو نیز گویای نزدیکی این دو کشور می‌باشد.

هماهنگی سیاسی امارات با مسکو نیز تقویت شده است؛ به‌ویژه در مورد مسئله سوریه که ابوظبی خواهان بازگشت دولت "اسد" به اتحادیه عرب بوده و درمورد لیبی هم دو کشور در یک اردوگاه در برابر ترکیه قرار دارند. درباره یمن نیز سرانجام مسکو از وتوی یک قطعنامه شورای امنیت سازمان ملل که انصارالله را «تروریست» می‌خواند، صرف نظر کرد.

ب) روابط اقتصادی: امارات و روسیه روابط اقتصادی تنگاتنگی دارند. مبادلات تجاری دو کشور از ۱۹۹۷ تا ۲۰۱۱ با افزایش ۱۰ برابری به ۵ میلیارد دلار رسید. در سال‌های اخیر روابط اقتصادی این دو کشور رشد قابل توجهی کرده و شامل عرصه‌های تازه‌ای مانند انرژی‌های تجدیدپذیر، فناوری‌های نوین و انقلاب صنعتی چهارم شده است. در یک سال گذشته، روابط بازرگانی این دو کشور ۳۸ درصد رشد کرده است. امارات همچنین دومین کشور عربی به لحاظ حجم مبادلات تجاری با روسیه است و ۸ درصد سرمایه‌گذاری‌های عربی در روسیه متعلق به امارات است.

ج) روابط نظامی: روسیه مشارکت با امارات در زمینه فناوری‌های نو و حتی نظامی را ضمن توافق همکاری راهبردی امضا شده در سال ۲۰۱۸، چند برابر کرده است. این کشور از مهمترین تأمین‌کنندگان سلاح برای امارات است. در فوریه ۲۰۲۱ روسیه نمایشگاهی نظامی در ابوظبی برگزار کرد که در آن ۴۰۰ مدل از انواع محصولات نظامی خود را عرضه کرد. دو کشور در حاشیه همین نمایشگاه، قراردادهایی برای خرید ۱۰۰ بالگرد VRT500 و ۱۰۰ پهپاد VRT300 برای

آمریکا باشد.

■ روابط کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس با روسیه از طریق هماهنگی و سرمایه‌گذاری در زمینه نفت و گاز، پیچیده و در حال توسعه است. این کشورها چندین سال است که تقویت روابط خود با روسیه را به‌ویژه در دوره «باراک اوباما» رئیس‌جمهوری اسبق آمریکا هدف‌گذاری کرده‌اند. از این رو، انتظار نمی‌رود که کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس در تحریم‌های ضد روسی در کنار غرب بایستند. موضع کشورهای حاشیه خلیج فارس به ویژه امارات و عربستان به موضع روسیه نزدیک تر است.

■ کشورهای منطقه خلیج فارس به طور کلی تمایل دارند در بحران اوکراین نقش بی‌طرف را ایفا کنند اما در شرایط قطب‌بندی‌های بین‌المللی و افزایش فشارها این کشورها این امر قابل تحقق نمی‌باشد. این کشورها دیگر مانند گذشته شتابی برای تأیید مواضع آمریکا که از ویژگی‌های سیاست خارجی این کشورها بود، ندارند.

■ اقتصاد جهانی به دلیل جنگ اوکراین دچار تزلزل شده و تأثیر آن به زودی «در مقیاسی چشمگیر» به کشورهای حاشیه خلیج فارس گسترش خواهد یافت. سود حاصل از قیمت‌های بالای نفت کفاف اصلاح این وضعیت را نخواهد داد.

■ نتایج جنگ اوکراین بر روابط بین‌المللی را به وضوح نمی‌توان سنجید. هم‌اکنون، به تعویق افتادن امضای توافق هسته‌ای ایران نشانه‌ای نگران‌کننده است. اما اگر جنگ ادامه یابد و اگر رویارویی بین روسیه و غربی‌ها به شکل یک جنگ سرد جدید درآید که ایجاب کند هر کشور اردوگاه خود را انتخاب کند، بی‌تردید، ایالات متحده و متحدانش از ابزارهای فشار بر متحدان خود در خلیج فارس استفاده خواهند کرد. در این میان، گنجاندن دبی در «فهرست خاکستری» گروه ویژه اقدام مالی (FATF) به بهانه عدم تلاش کافی برای مبارزه با پول‌های کثیف، یک سلاح قوی علیه امارت است.

مؤسسه مطالعات راهبردی و دیپلماسی دفاعی
Institute of strategic studies
and defence diplomacy (ISSDD)

آدرس: تهران / سید خندان / خیابان شهید کابلی (دبستان)
ساختمان ولی امر (عج) / طبقه دهم / انتشارات مؤسسه مطالعات راهبردی و دیپلماسی دفاعی
۰۲۱-۸۸۴۶۹۳۲۶ - info@issdd.ir